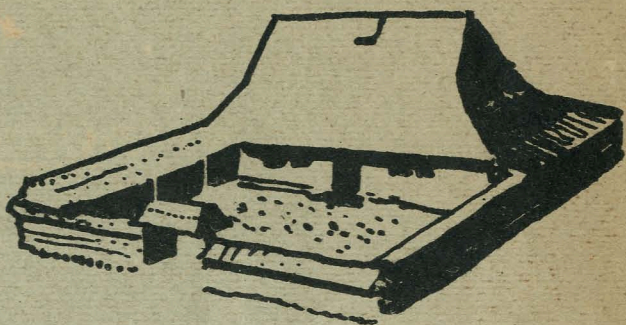

ФС
Т 594
С 41

В. СІЧИНСЬКИЙ

ГУЩУЛЬСЬКИЙ
ОСЕЛОК

МК.

КОРОТКИЙ ПАСПОРТ КНИГИ

X

Шифр ФС 759 С41 Инв. № 2719325

Автор Сітинський В.

Назва Єврейський дім і гер-
цувський осередок.

Місце, рік видання Прага, 1930.

Кіл-ть стор. 15 с.: іл., табл.

-||- окр. листів _____

-||- ілюстрацій _____

-||- карт _____

-||- схем _____

Том _____ частина _____ вип _____

Конволют Назва обкл.: Герцувсь-
кий осередок.

Примітка:

16.04.02.

Ваш!

2010
13.10 - 664

2010

В48 783

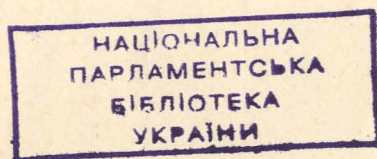
T594
C41

УКРАЇНСЬКА АРХИТЕКТУРА

ВОЛОДИМИР СІЧИНСЬКИЙ

ЕТРУСЬКИЙ ДІМ І ГУЦУЛЬСЬКИЙ ОСЕДОК

Р. 24 1938.5

ОКЛАДИНКА І КІНЦІВКА АРТ.-МАЛ.
МИКОЛИ КРИЧЕВСЬКОГО

ПРАГА

1930

УЧЕБНИК

ВОЛОДИМИР СЛАВИНСКИЙ

ОСНОВЫ
МАТЕМАТИКИ
ДЛЯ
СТУДЕНТОВ

МАТЕМАТИКА
УЧЕБНИК
1950

1950

1950

Давно вже встановився погляд про особливу архаїчність, своєрідність та самозахованість побуту та мистецтва гірських Гуцулів. Одначе, ще й досі не зроблено спроб з'ясувати, в чому саме полягає ця архаїчність, та де треба шукати генетичних зв'язків та джерел цієї гірської примітивної культури.

Наші порівняльні студії житлового будівництва в його історичній еволюції та топографічному розподілі довели до несподіваних спостережень про вражаючу спорідненість гуцульських будов із етруським будівництвом. Ще в році 1924. ми звернули на це увагу у своїх викладах із історії всесвітнього мистецтва в Українському Педагогічному Інституті. Дальші наші студії етруського будівництва та нові матеріали з будівництва Гуцульщини так скрипили й підтвердили цю думку, що з'явилася можливість опублікувати наші спостереження. Вперше вислід праці оголошено в формі короткого реферату французькою мовою на II. З'їзді слав'янських географів і етнографів у червні 1927. року. Тут подаємо той вислід у поширеному вигляді, не заглиблюючись, одначе, в усі подробиці наших студій та не подаючи вичерпного опису й етруського, й гуцульського житла. Звертаємо увагу головно на подібність загального розположення етруського дому та спеціального типу гуцульської хати, — так званого «оседку». Що ж до інших будов, то торкаємось їх лише для того, щоб ствердити, що подібність у житловому будівництві не є випадкова, але поширюється також на інші роди будов.

Ясна річ, не вважаємо за можливе на підставі цієї подібности робити далекосяглі узагальнення, таксамо, як утримуємося від скороспілих догадок та вимушених гіпотез. Потрібно ще довгих

порівняльних студій етнографічних особливостей різних країв та народів, щоб вони дали, нарешті, загальний синтетичний образ житлового будівництва і в історичному розвитку, і в топографічному розподілі.

Щодо етрусського будівництва, то й тут є багато неясного і ще нез'ясованого. Досі остаточно не встановлено не тільки походження Етрусків, але й того, звідки саме прийшли вони до Середньої Італії, де їх присутність сконстатовано вже в VIII. ст. до Хр. Досі вважали, що Етруски прийшли до Італії з півночі, чи північного сходу, так й є припущення, що вони прийшли з Малої Азії морем, на що ніби вказує спорідненість етрусського побуту, вбрання і, головню, мистецьких виробів із малоазійськими. Новіші дослідники вказують на спорідненість цілого етрусського мистецтва з грецьким архаїчним мистецтвом.

Навіть походження такої характеристичної риси для етрусського інженерного будівництва, як склепіння з клинуватого каміння, також не з'ясовано. Відомо, що утворення півкольного (жолобкового) склепіння за поміччю клинуватих камінів знане було в Єгипті, Месопотамії і грецьких колоніях (Александрія й Україна-Крим), але коли й як воно перейшло до Етрусків, — це не відомо.

Старші дослідники, як J. Martha¹⁾, вважали, що посередниками поміж Етрусками і Сходом були Фенікійці, новітні знов дослідники приписують це Грекам.

Одначе праці Marth-и ще й досі мають першорядне значіння джерельної літератури. Його досліді етрусського житлового дому вказують найперше, що Етруски змінили багато підсонь. Згідно із думкою цього дослідника, перед своїм переселенням до Італії Етруски перебували в районі Альп, себто, у країні зимній, звідки перейшли до басейну По й оселились у місцевості лісистій та болотистій. Потім ступнево вони досягли центру півострова — Тоскани й гарячих рівнин Умбрії й Кампанії.

Про житлове будівництво Етрусків у Італії маємо досить докладне уявління з літературних джерел, могильних урн та з пізніщих римських будов, що розкопані в Помпеях.

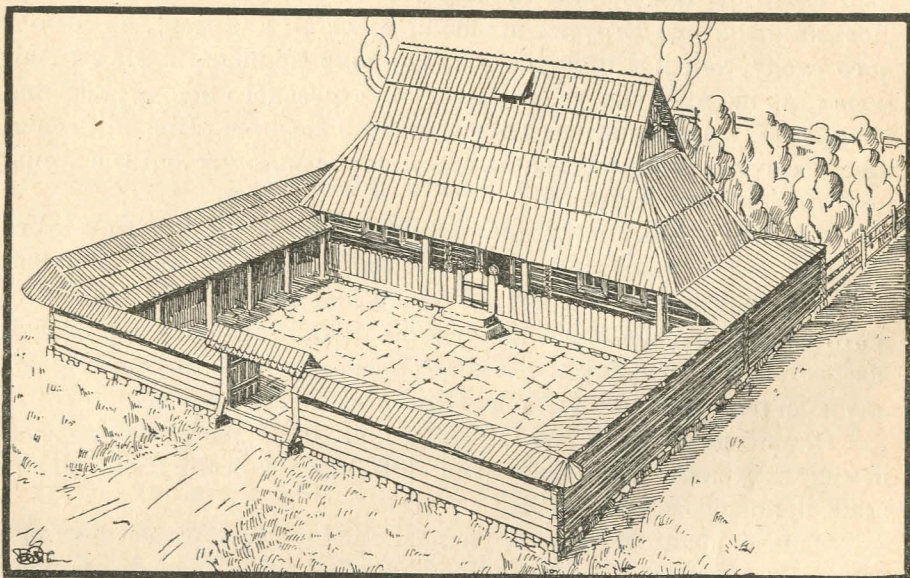
Найстаршим типом будов була *округла хижа* з дерева та соломи, як продукт примітивної культури кочівників.²⁾ Про них знаємо лише з літературних джерел та примітивних моделей у формі

¹⁾ J. Martha, L'art Etrusque, Paris, 1889, ст. 285.

²⁾ Martha, L'art Etrusque, Paris, 1889, ст. 286; W. Altmann, Die italischen Rundbauten, Berlin, 1906, ст. 10.

погребальних урн неправильної округлої форми, з високими солом'яними стріхами (рис. 4, стр. 374), — тип будов, що мігі ще повстати в оселях свайного будівництва доісторичних часів.³⁾ Цей тип округлих хат залишився ще й досі по глухих кутах римської Кампанії (Campanie).

Другий тип житлового дому, що є витвором вищої культури осідлого життя хліборобів, мав прямокутну форму плану. Про

Ідеальний перспективний вигляд гуцульського „оседку“.

первісний зразок такого типу будови можемо мати уявлення на підставі відомостей Вітрувія, а ще більше на основі даних, що їх постачають могили. Цей прямокутний дім має дерев'яний дах на чотири схили, при чім посередині залишається отвір для виходу диму.⁴⁾ Урна в Chiusi дає нам власне вигляд назверх такого типу хати. Дальший розвиток хатнього будівництва Етрусків ішов шляхом помножування приміщень. Роскішніці мешкальні доми багатих Тосканців, а пізніше Римлян, мають не одну кімнату, але — дві, три й більше. На підставі розкопів найстарших будов (фундаментів) Помпей та згаданих літературних джерел можна відтворити цей

³⁾ W. Lübke — M. Semrau, Die Kunst des Altertums, Esslingen A. N. 1908, ст. 366.

⁴⁾ J. Martha, Manuel d'Archéologie Etrusque et Romaine, Paris, ст. 56.

розвинений тип етрусського мешкального дому (рис. 2)⁵⁾. Будова мала прямокутну, трохи видовжену форму. Знадвору входилося через vestibulum дверима-брамою до головного приміщення в середині — atrium, що було наче осередком домашнього життя й до нього відкривались усі другорядні приміщення. В atrium-і горів також костер-огнище. З античних текстів виходить, що в римську добу було кілька типів atrium. Один із тих типів мав у Римлян особливу назву «atrium toscanicum», бо вважали, що сей тип був винайдений Етрусками або був вибраний етрусськими будівничими поміж іншими.⁶⁾ З трьох боків atrium-а йшли різні комори й господарські приміщення. З четвертого боку — напроти брами була властива хата, що складалася з трьох кімнат. Поміж світлицями й atrium була т. зв. ala, що з її боків були отвори для світла. Задня стінка хати мала вихід до садку. Багатші етрусські будинки будовано, правдоподібно, а каміння або цегли, хати ж селян із непалених глиняних цегел, або вони були просто глиняні та покриті очеретом або соломою, подібно до старогрецьких і малоазійських мешкальних домів селян.⁷⁾ Первісно в менших етрусських будинках у atrium-і не було жадного отвору вгорі, або був лише невеликий отвір для проходу диму, зате в більших міських домах перекриття йшло лише навколо atrium-а, при тім так, що некрутий спад даху був похилений до середини atrium-а для збирання дощової води⁸⁾ (в пізніших римських будинках — невеликий басейн — impluvium). Про зверхній вигляд домів маємо уявлення лише з етрусських урн, які робили згідно з первісним культом, у формах житлового дому,⁹⁾ але ці урни в руках гончаря були надто упрощені, щоб давати певний образ назверхнього вигляду житлового дому Етрусків.

Слід одмітити, що етрусський дім займає зовсім окреме місце в історії житлового будівництва старого світу, але мав рішаче значіння в дальшому розвитку будівництва Італії. Зокрема, ні один будинок Італії не обходився без ala, яка в Греції була зовсім невідома.¹⁰⁾

В житловому будівництві Гуцулів, про яке знаємо головно з

⁵⁾ Lübke — Semrau, ст. 367, рис. 477.

⁶⁾ Martha, L'art Etrusque, ст. 292.

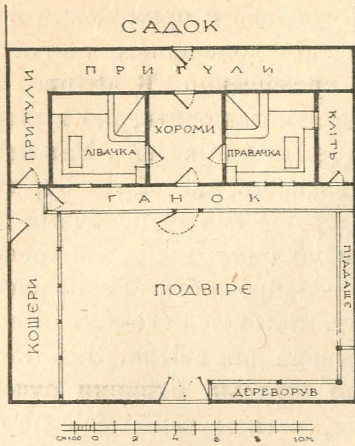
⁷⁾ J. Durm: Die Baukunst der Etrusker und Römer, Stuttgart, 1905, ст. 42.

⁸⁾ Martha, L'art Etrusque, ст. 292.

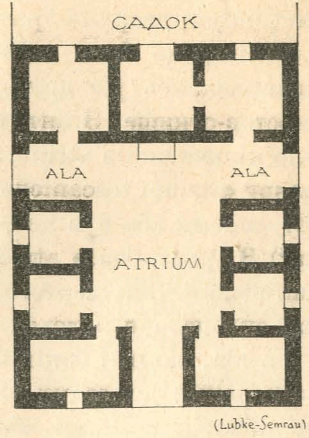
⁹⁾ Тамсамо, рис. 194, 196—198.

¹⁰⁾ Woerman, I, ст. 537.

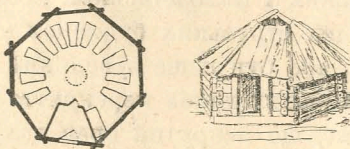
1. ГУЦУЛЬСЬКИЙ ОСЕДОК

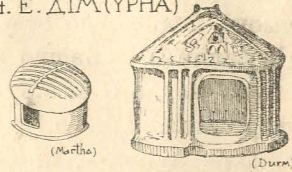
2. ЕТРУСЬКИЙ ДІМ

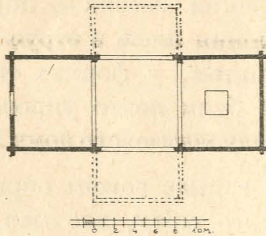
3. ГУЦ. КОЛИБА

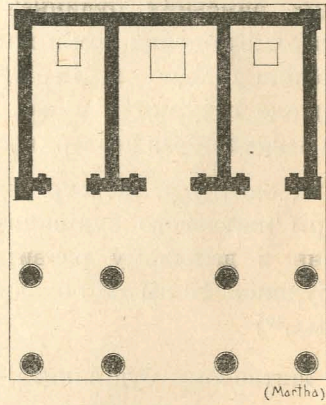
4. Е. ДІМ (УРНА)

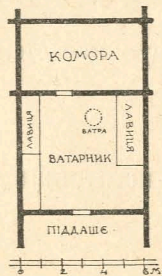
5. Г. ЦЕРКВА

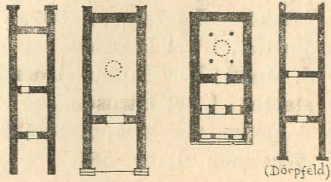
6. Е. ХРАМ

7. Г. „СТАЯ“ (ХАТА)

8. ЕГІПСЬКО-ГРЕЦ. „МЕГАРОН“

монументальної праці Шухевича¹¹), розрізняють також кілька типів будов.

Гуцульський «оседок» (див. плян на рис. 1) це цілий комплекс будов: хата разом із двором, господарськими забудованнями та инш., обведений плотом («граждою») так, що назверх оседок закритий зо всіх боків. Гуцульський «оседок» описуваного типу, чи «хата з брамою», як часами називають Гуцули «оседок», ставлять переважно в віддалених, малозалюднених місцях, або там, де бувають великі сніги; така будова безпечна від вовків і «фўфалиці» (сніжної замети). Тип «оседка» в цілому своєму незмінному вигляді не зустрічається в інших землях України, хоч можемо спостерігати подібні типи будов або окремі елементи цього типу в різних частинах України і особливо в Карпатах та прилежних краях.

Як указує проф. Хв. Вовк¹²), тип гуцульського «оседку» з граждою зустрічається на Бойківщині в місцевостях близьких до Гуцульщини, далі подібний тип зберігся також у деяких місцевостях галицької рівнини («обійсте»), на Волині (Бродська округа), Ковельщині (с. Вербці), Київщині, на Чернігівщині (с. Пеаровці, Жидиничі, Чернеча Слобода), подекуди на Полтавщині, а навіть на Вороніжчині та Курщині. Доведено також, що, наприклад, на Ковельщині раніш уживалося такого типу будови (в загальній огорожі) в усіх дворах. Проф. Вовк, ґрунтуючись на загальній архаїчності цілої етнографії Гуцульщини, ставить за найдавніший первісний тип житлового дому гуцульський «оседок», із якого виводить цілу еволюцію українського селянського двору на цілій Україні.

Гуцульський «оседок» у пляні (рис. 1) має форму прямокутника, видовженого в тому самому напрямку, як і етрусський дім (рис. 2). Вхід-брама (гуц. «воротá», «зáворине») є посередині вузького боку прямокутника. Розлогою брамою входить на *подвірє* перед хатою, що відповідає етруському *atrium*. З трьох боків подвір'я, що виложене великими камінними плитами, розташовані, подібно до етруського дому, господарські будови — «кошері» (стаїні) на худобу, «амбарі» (комори), «колешні» на вівці, «піддаше» на реманент, «дереворуб» (піддашня для дров) та инше. Через *танок*, що відповідає *ala*, входить до хати, що складається, здебільшого, з трьох частин: сіни + хата («правичка») + хата («лівичка»). Цікаво відмітити, що

¹¹) В. Шухевич, Гуцульщина, Львів, 1899, ч. I, гл. V. Гуцульський оседок, ст. 86—114; ч. II, гл. 3, ст. 173—175, гл. 4, ст. 184—189.

¹²) Хв. Вовк, Студії з української етнографії та антропології, Прага, 1927, ст. 89—90.

середню камеру, чи сіни Гуцули називають «хороми», що вказувало б на те, що первісно призначення сеї камери було инше — для житлових потреб. Часами (але не обов'язково!) з боку хати добувається «кліть» (комора), або і з двох боків хати «притули», або «колешні» на «дробету», себто, на вівці. Але бувають хати, як на це вказує Шухевич¹³⁾ і як доводилося спостерігати авторові сих рядків, без комор і притул коло самої хати. Натомість стайні будують по боках подвір'я, — тоді гуцульський «оседок» цілком відповідає етруському домові.

Одяг Гуцула. Графіка Р. Лисовського.

Ця подібність справді вражає: загальне розположення пляну, загальна концепція цілої будови, взаємовідношення і пристосовання окремих частин, вижитковання господарських приміщень, що йде аж до деталей, говорить за спільність повсякденного життя та побуту. Вхідна брама, виходи (фіртки) з ганку в бік оседку, двері до садку, тридільність самої хати й т. д., все се — цілком відповідає етруському домові.

Певна неподібність поміж етруським і гуцульським домом є лише в самому вході — дверях до хати. Однак, мусимо взяти на увагу, що бідніші гуцульські хати, чи т. зв. «бурдеї»,¹⁴⁾ складаються з двох зрубів (сіни + хата,, й тоді цілком відповідають двом камерам етруського дому (див. правий верхній бік рисунку 2). Нарешті, тут треба мати на увазі й певні кліматичні різниці. На Гуцульщині через студену

зиму не можна робити вихід із світлиці безпосередньо на двір, і для того використовується одну середню камеру («хороми») на передпокій (сіни), спільні для двох світлиць, що йдуть направо й наліво від сіней.

¹³⁾ Шухевич, Гуцульщина, кн. I, ст. 406.

¹⁴⁾ Шухевич, Гуцульщина, кн. I, ст. 411, рис. 53—54.

Цікаво також одмітити, що Гуцули перекривають господарські будови навколо подвір'я так, що дах із одним *нестрімким* спадом *похилений у бік подвір'я* (за винятком лише передньої стінки на вулицю, що її перекривають на два схили), від чого дощ стікає на двір, і тому в гуцульському оседку вода не висихає на подвір'ю часто й ціле літо! Здавалось би, що практичніше було б робити схил даху назовні — поза будову, але, очевидно, тут маємо діло з якоюсь давньою традицією і звичкою. І коли пригадаємо, що власне таксамо перекривали Етруски (для того, щоб мати до розпорядимости дощеву воду!), то стане зрозумілий архаїчний спосіб перекриття Гуцулів.

Другим, більш примітивним типом гуцульської хати є так звана «колиба» (рис. 3), що її кладуть Гуцули з дерева в лісі підчас зимової праці в лісах («бутинах») над зрубанням лісу, або в горах підчас випасу худоби. Таким чином, є це будова тимчасова, що відповідає кочівничому життю, до якої Гуцули вертаються на деякий час. Тому не диво, що вона має округлу форму, подібну до округлих шалашів примітивних кочевих народів і зокрема типу округлих хиж Етрусків. Правда, в Гуцулів «колиба» многокутної форми: шостикутна¹⁵), восьмикутна, дванацятикутна¹⁶), але це пояснюється більше сталим характером будови та матеріалом (дерево), що з нього будується «колибу».

Внутрішнє розположення колиби є не менш інтересне. Входить до колиби через сіни, чи «хорімці» (рис. 3), де держать воду, завіщують по клинках «сарсаму», а на верх оструба хорімців складають пили. В колибі є бита підлога з «в'алобів» (вибракованого дерева), або земля, вкрита луб'ям. Посередині колиби кладуть піч із каменя і глини, де горить ватра. Дим із ватри йде отвором («прозором») у верху даху, що має пірамідальну форму і складається з кроквів, покритих драницями або луб'ям. Навколо ватри ставлять «підлога» — низенькі тапчани, де сплять головою до оструба, а ногами досередини — до ватри.

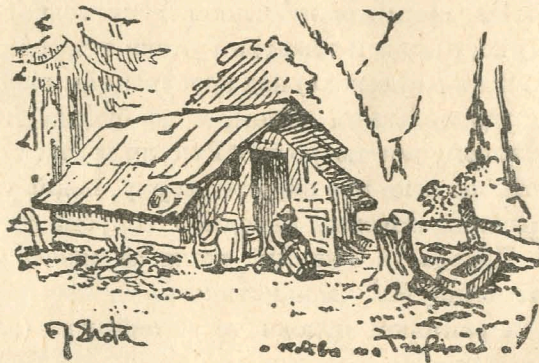
Подібні до гуцульських «колиб», хоч і значно примітивніші, є в Добруджі та в Татрах на Словаччині, де їх також називають «колибами». Майже тотожний із гуцульськими колибами знайшов

¹⁵) J. Král, Sídla karpatoruských Huculů. Sborník I. sjezdu slovansk. geograf. a etnografů 1924, Praha, 1926, ст. 228.

¹⁶) Шухевич, II. ст. 174.

проф. Хв. Вовк курінь у с. Навогах на Чернигівщині на березі Дніпра, що поставили його там чорнобильські Поліщуки.¹⁷⁾

Існує ще один тип гуцульської будови — так звана «стая» (рис. 7), покладена з оструба хата без вікон і стелени. Стаю кладуть посередині «стоїща», себто, загорож на худобу в «полонині» в високих горах серед пасовиська. «Стая» складається переважно з двох приміщень (рис. 7) — т. зв. «ватарника» й комори. У коморі стоїть бриндзя, бараболя, мука, будз та инший добуток та потреби полонинського життя. Під бічними стінами ватарника покладені широкі лавиці для снання, а над лавицями прибиті полиці, де кла-

Гуцульська „стая“. Рис. Й. Льготи.

дуть миски, пляшки, сіль та инш. Майже посеред «стаї» горить *ватра*. Піддашня має «стеліну», де сушиться будз. Перед ватарником є піддашня з зовсім відкритою одною стіною.¹⁸⁾

Цей примітивний тип будови мимоволі нагадує егейський мегарон (рис. 8) — перевісний тип хати для чоловіків, що зустрічається в будовах Трої й Тиринта (Troja, Tiryns), де вогнище-костер, чи ватра, теж були, переважно посередині житлової камери. Подібність іде так далеко, що навіть вхід до кімнати є з того самого боку, як і в деяких мегаронах праісторичної Трої¹⁹⁾ (див. перший і четвертий плян рис. 8). Призначення гуцульської «стаї» також виключно для чоловіків, бо на полонинах протягом цілого літа доглядають корови й кози та роблять иншу роботу виключно чоловіки,

¹⁷⁾ Хв. Вовк, Студії з української етнографії та антропології, Прага, 1927, ст. 86.

¹⁸⁾ Шухевич, ч. II, ст. 184—187.

¹⁹⁾ Досліди Dörpfeld-a. Lübke-Semrau, ст. 141, fig. 173.

жінки ж лише іноді приходять із дому-села, приносячи з собою хліб та іншу необхідну поживу для пастухів.

Залишається ще сказати кілька слів про *релігійне будівництво* Гуцулів. Розуміється, не можна провести такої строгої аналогії поміж етруським та гуцульським релігійним будівництвом, як це ми бачили в житловому будівництві. Століття, що відділяють одну культуру від другої з відмінними культовими потребами, неминуче

Гуцульська церква в Ясині. Фот. Р. Гульки.

мусіли вплинути на характер релігійного будівництва. Політеїзм старших народів і монотеїзм християнства консеквентно відбилися й тут. Етрусський храм будували з дерева. Цела поділялася на три частини (рис. 6)²⁰, що були присвячені окремим богам, з окремими входами від фронтона до кожної камери. Перед входами був широкий ганок із двома, чи одним рядом широко розставлених сох і високим фронтоном, що перекривав цілу й ганок.²¹ Новіші дослідження доводять,

²⁰) J. Martha, L'art Etrusque, ст. 275.

²¹) L. Klenze, Versuch einer Wiederherstellung des toskanischen Tempels, München, 1821.

що етрусський храм є лише новою формою старого типу мегарону, подібно до того, як це було і в грецькому релігійному будівництві.²²⁾

Хоч гуцульська церква (рис. 5), подібно до загально-української дерев'яної церкви, має поділ, аналогічно до етрусського храму (рис. 6), на три частини, але ці три камери об'єднані в загальну єдину цілість, із віттарем у одному східньому зрубі. Часто з південного й північного боку церкви додані ще два зруби (див. на рис. 5 пунктирні лінії), але вони завжди перекриті високими фронтонами; такі самі високі фронтони бувають над західним і східнім зрубом. Загалом, високі фронтони й високі гранчасті стіжкові бані

Г. Шота

Гуцул із Закарпаття.
Рис. Й. Льготи.

(одна, чи три) є характеристичною стилістичною особливістю гуцульських церков (Яворівщина, Косівщина, Ясіння²³⁾). Порівнюємо гуцульську церкву й етрусський храм, очевидно, не тому, щоб виводити генезу тридільного заложення української і спеціально гуцульської церкви, лише для того, щоб перевести, по змозі повніше, порівняння етрусського й гуцульського будівничого мистецтва.

Наприкінці мусимо вказати на етруські вироби вжиткового мистецтва — ліярництво, ювелірство, кераміку, де зможемо знайти багато спільних рис із виробами домашнього промислу Гуцулів, і в загальних формах, і в окремих орнаментальних мотивах. Ці порівняльні студії ще треба перевести, й вони можуть бути дуже цікаві, одначе, можуть повести також на слизьку дорогу «великої спільности». Такі вжиткові речі прикладного мистецтва, як: форми начиння, одягу, орнаменту через своє пристосовання до однакових житлових потреб та своєю одностайною технікою виконання, створюють і однакові форми в різних часах і в різних народів без залежности від обопільних «упливів» та «запозиг».

Це, до певної міри, торкається й будівництва. Одначе, ми мусимо мати на увазі, що етрусський дім, як було зазначено вгорі, займає зовсім окреме, виключне місце в історії житлового будівництва

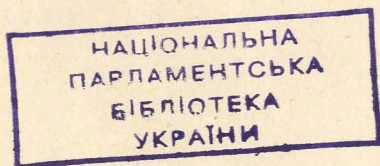
²²⁾ Н. Degering, Über etruskischen Tempelbau, Nachrichten der Kgl. Ges. des Wiss., Göttingen, 1897.

²³⁾ Шухевич, ч. I, гл. VI, ст. 115—119.

старого світу, таксамо, як і гуцульський «оседок» у повному своєму вигляді залишився лише в деяких, найглухіших кутах Гуцульщини.

Цей тип хатнього будівництва Гуцулів найбільш архаїчний, первісний, з нього ми можемо виводити лише дальшу еволюцію сільського, хатнього будівництва на Україні, але ніяк не можемо вважати «оседок» за зразковий, нормальний і загально-поширений тип сільського будівництва. Тому для еволюції розвитку українського хатнього будівництва гуцульські архаїзми мають глибоке генетичне значіння.

2 419325

Ціна 5-00

B48483

(KX)
(PK) n

УА

553
39